

LUND UNIVERSITY

Korruption, utländsk påverkan och frihetstidens styrelseskick

En politisk historia

Bodensten, Erik

Published in:
Statsvetenskaplig tidskrift

2021

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Bodensten, E. (2021). Korruption, utländsk påverkan och frihetstidens styrelseskick: En politisk historia. *Statsvetenskaplig tidskrift*, 123(2), 335–364. <https://journals.lub.lu.se/st/article/view/23520>

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Korruption, utländsk påverkan och frihetstidens styrelseskick

*En politisk historia*¹

Erik Bodensten

Allt sedan det amerikanska presidentvalet 2016 har det runt om i världen pågått en intensiv diskussion om utländska påverkansoperationer och hur och med vilken framgång främmande makter i det fördolda har sökt påverka demokratiska val, politisk opinion och politiska beslut i olika länder, däribland Sverige. Forskare, debattörer och politiker har särskilt framhållit att den nya informationsteknologin, tillsammans med genomgripande mediala förändringar, har skapat nya möjligheter till infiltration och manipulation (för svensk del se t.ex. Kragh & Åsberg 2017; Colliver m.fl. 2018; Swedish Center for Russian Studies 2018). Utmaningen som sådan är emellertid knappast ny.

Pontus Fahlbeck, grundare av *Statsvetenskaplig tidskrift*, oroades i likhet med många andra samtida konservativa akademiker och politiker av att parlamentarism och folkvälde riskerade öppna dörren för utländsk påverkan. Den demokratiskt styrda staten, där miljontals medborgare bereddes möjlighet att ta aktiv del i politisk debatt, i politiska val och i politiska beslut, föreföll sårbar i förhållande till främmande makt, och farhågan att det nationella självbestämmandet härigenom skulle urholkas blev ett verksamt argument i dåtidens konstitutionella strid; något som förespråkarna av parlamentarism och demokrati tvingades förhålla sig till.

För Fahlbeck och hans generationskamrater var det särskilt en historisk period som kastade ljus över denna problematik. Frihetstiden (1719–72) – Sveriges första experiment i parlamentarism – hade länge en självklar och framskjuten plats i det svenska historiemedvetandet och fungerade decennierna kring sekelskiftet 1900 som en naturlig referenspunkt för varje konstitutionell

1 För synpunkter och upplysningar vill jag rikta ett varmt tack till Ingemar Carlsson, Magnus Jerneck, Göran Nilzén, Svante Norrhem och Christopher Pihl. Stort tack även till Fahlbeckska stiftelsen, Stiftelsen Karl Staafs Fond för frisinnade ändamål, och Torsten Söderbergs stiftelse, som generöst har finansierat arbetet.

diskussion (t.ex. Fahlbeck 1904: 30–34). Därtill var frihetstidens politiska styre och det inflytande främmande makter då hade lyckats tillskans sig ett problemkomplex som generationer av svenska historiker gång efter annan återvände till. Kontrasten till vår egen tid är påtaglig. I det politiska samtalet lyser frihetstiden och dess politiska erfarenheter med sin frånvaro; också i diskussionen om utländska påverkansoperationer. Överhuvudtaget utmärks denna diskussion – såväl den inomvetenskapliga som den allmänna politiska – av en påfallande frånvaro av längre tidsperspektiv. Om utländsk påverkan alls sätts in i ett historiskt perspektiv är det huvudsakligen det kalla kriget som får utgöra historisk fond.

Jag ska i denna essä reflektera över förhållandet mellan demokrati och utländsk påverkan och med frihetstiden som exempel visa att utländsk påverkan på inget vis är något nytt demokratiskt hot. Också frihetstidens embryonala demokratiska styre tvingades konfrontera detta hot. Främmande makt lyckades i betydande grad infiltrera och påverka det politiska styret, och försöken att bryta utvecklingen misslyckades. Ett längre historiskt perspektiv understryker, syns det mig, det allvar som detta hot representerar. En historiografisk utblick visar samtidigt att nämnda hot har potentialen att utmana demokratin också indirekt. Utländsk påverkan har tidvis uppfattats som ett så allvarligt hot mot staten och det politiska styret att det kommit att bli till ett vägande argument *mot* demokratin: om staten inte kan förhindra främmande makt att utöva otillbörlig påverkan på väljare och folkvalda bör det demokratiska inflytandet inskränkas. Detta argument användes i Sverige, under frihetstiden, för att undergräva styrets legitimitet, och under lång tid därefter; och det används i auktoritära stater också idag (Ungern, Ryssland, Turkiet, med flera). Det är kring detta dubbla hot – hotet mot demokratin, demokratin som hot – som jag ska uppehålla mig. En närmare granskning visar samtidigt att den utländska påverkan kom att få långtgående och oförutsedda effekter på frihetstidens politiska system, vilka paradoxalt fick en demokratiserande verkan. Det finns skäl att både uppvärdera och omvärdera betydelsen av den utländska påverkan under frihetstiden. Jag skriver i det följande som historiker, men vänder mig även till samhällsvetare med ett intresse för utländsk påverkan, politiskt historiebruk och demokratisering.

Essän är också ett bidrag till frihetstidens politiska historiografi och ett försök att sammanfatta och kritiskt utvärdera ett specifikt historiskt forskningsfält. När Fahlbeck och hans samtida tänkte tillbaka på den utländska påverkan under frihetstiden avsåg de i första hand den utländska korruptionen; hur andra stater, via sina diplomatiska sändebud i Stockholm, hade sökt påverka svenska riksdagsmän och rådsherrar politiskt med hjälp av stora summor pengar. Det är också denna typ av påverkan som senare historiker nästan uteslutande har intresserat sig för, och det är den som ska stå i fokus här. Frihetstidens allmänna politiska historiografi har tecknats ett flertal gånger

(Höjer 1940; Valentin 1941, 1964 [1942]). Även partiväsendets historiografi har skisserats (Olsson 1963: 1–45; Metcalf 1977a). Någon tidigare genomlysning av den utländska korruptionen föreligger emellertid inte. Till frågan om vilka andra metoder som också kom till användning – militära hot och påtryckningar, propaganda och informationspåverkan, handelspolitiska påtryckningar, mellanstatliga subsidier – ska jag få anledning att återkomma (se närmast Bodensten kommande). Framställningen avgränsas även av sitt fokus på den specifikt utländska korruptionen, med dess kopplingar till främmande makt. Jag kommer inte närmare beröra de olika former av mer entydigt ”inhemsk” korruption som förvisso också förekom i frihetstidens svenska samhälle, inte minst inom den politiska sfären. Forskningen härom är i sig omfattande och nya bidrag tillkommer alltjämt (senast Magnusson 2020). Det är ändå min förhoppning att framställningen, med denna insnävning, kan ha något att erbjuda svensk statsvetenskap, som under senare år sett ett ökat intresse för korruption.

En konservativ historiesyn etableras

Det verk som lade grunden till en modern historievetenskaplig forskning om frihetstiden var Carl Gustaf Malmströms *Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshöfningen 1772*, som utkom i sex band åren 1855–77 (i det följande hänvisas till den andra och reviderade utgåvan 1893–1901). I mörka färger tecknar här Malmström framväxten av ett partiväsende och hur maktindelningen mellan kung, råd och ständer kom att ersättas av ett närmast oinskränkt riksdagsvälde, i sin tur lamslaget av förbittrade partistrider. Som en röd tråd löper den av främmande makter främjade korruptionen. Gradvis alltmer utbredd, mot slutet rent endemisk, kom korruptionen enligt Malmström att helt underminera det nationella självbestämmandet. Endast genom kungens ingripande 1772 kunde Sverige räddas undan det öde som vid samma tid drabbade adelsrepubliken Polen (Malmström 1893–1901; Höjer 1940: 267–285; Valentin 1964 [1942]: 17–32).

Malmström var inte först med att ta fasta på den utländska korruptionen. Både Sven Lagerbring och Erik Gustaf Geijer, epokens två främsta tidigare skildrare, hade framhållit och fördömt det stora inflytande som de utländska hoven, deras sändebud och pengar hade utövat (Lagerbring 1775: 233; Geijer 1838: 94, 316ff, 357–364; Höjer 1940: 261–265; Valentin 1964 [1942]: 9–12). Denna karaktäristik gick ytterst tillbaka på det strafftal som Gustav III hållit till de församlade ständerna redan två dagar efter statskuppen och som avsåg att legitimera maktövertagandet. Bland kungens många anklagelser intog det ”utländska guld” och de ”främmande afsigter” som riksdagsmännen underkastat sig, förblindade av partihat och egennyttan, en framträdande plats (Gustaf 1806 [1772]: 87–94; Valentin 1964 [1942]: 7–9). Det bör samtidigt påpekas att anklagelser om korruption, i denna specifika mening liksom mer allmänt, hade

spelat en viktig roll för politiken redan under frihetstiden, förankrad såsom den var i republikansk diskurs (Bodensten 2016).

Genom ett systematiskt arkivarbete kunde emellertid Malmström empiriskt belägga omfattningen av den ekonomiska påverkan som man tidigare endast kunnat gissa sig till. Avgörande blev den resa som han företog 1852–53. Under tio månader gick han i Paris, London och Köpenhamn igenom den diplomatiska korrespondensen mellan dessa regeringar och deras sändebud i Stockholm. Ingen svensk historiker hade tidigare haft tillgång till detta material och i brev hem förklarade Malmström att han funnit en guldgruva och inte försummade någon tid i arkivet. Omfattningen av korruptionen gjorde ett djupt intryck på honom och stärkte hans övertygelse om att partierna i hög grad hade fungerat som verktyg för i första hand de franska, brittiska och ryska sändebuden, vilka tidvis närmast haft rollen av partiledare. Vid genomläsningen av diplomatdepescherna kunde han skakad konstatera, dels att nära nog samtliga ledande svenska politiker, vid åtminstone något tillfälle och i någon form, hade tagit emot utländska ”korruptionsmedel”, dels att dessa penningbidrag hade varit mycket betydande (Valentin 1964 [1942]: 16–18; Nilzén 2010: 49–56).

Enligt Malmström var den utländska korruptionen först och främst ett fenomen som hörde periodens senare del till, där 1740-talet markerade en dramatisk brytpunkt. De äldre mössorna, med kanslipresidenten Arvid Horn i spetsen, var han i stort beredd att frikänna. Hårdast föll domen över de så kallat yngre mössorna, som 1765–66 hade tillskansat sig regeringsmakten med ryskt, danskt och brittiskt stöd, och i utbyte avbrutit de pågående svenska försvarsreformerna och reducerat försvarsanslagen. Flera i det nya riksrådet hade mottagit fast årlig ersättning från sina utländska bundsförvanter, och syntes ha tagit direkta order från de brittiska och ryska regeringarnas sändebud. De likaledes korrupta hattarna fann viss nåd, då deras förda politik i sina huvuddrag åtminstone ansågs ha legat i linje med Sveriges verkliga intresse av ett starkt försvar gentemot Ryssland. Detta friade dem samtidigt inte från vanäran av att en generation tidigare ha inlett detta nära samarbete med ett utländskt sändebud och först gjort sig beroende av utländskt guld; ett exempel som deras motståndare mössorna endast motvilligt kommit att följa. Det var också hattarna som på allvar hade etablerat det partiväsande som Malmström ansåg så skadligt, och medan detta parti tenderat att lyda minsta vink från Versailles hade mössorna trots allt uppvisat en högre grad av oberoende (Malmström 1893–1901: särskilt 2:229, 244ff, 3:237f, 419–421, 4:137, 270f, 5:197–199, 449–452, 6:127, 179–183, 211ff, 225f, 265–268, 278f, 297f).

Viktigt att framhålla är samtidigt att Malmströms indignation inte på något entydigt sätt avgjorde hans bedömning av korruptionens politiska betydelse. Tvärtom framhöll han att det underlägsna partiet, avseende utländskt ekonomiskt stöd, på flera riksdagar – 1742–43, 1746–47, 1760–62, 1771–72 – faktiskt hade nått betydande politiska framgångar. Ett finansiellt försteg hade otvetydigt

haft ett stort värde och varit en betydande framgångsfaktor, men enkom stora bidrag kunde knappast förklara partiernas växlande framgångar (Ibid.: 3:237, 3:419f, 5:199, 6:226).

Såväl Malmströms allmänt negativa värdering av frihetstiden som hans stora fokus på och förståelse av den utländska korruptionen blev bestämmande för svensk syn på frihetstiden för lång tid framöver. Det kan i sammanhanget vara värt att notera att Malmström satte fokus på korruptionen – och då inte enbart den utländska – just vid den tid, kring 1800-talets mitt, som svenska statsvetare har identifierat som en brytpunkt, då Sverige började att komma till rätta med detta samhällsproblem. Den samtida korruptionen hade då redan i ett par decennier tilldragit sig allt större politiskt intresse (Teorell & Rothstein 2015a; Rothstein & Teorell 2015b; Bergh et al 2016, kap. 4). Clas Theodor Odhner, liksom tidigare även Niklas Tengberg, karakteriserade med utgångspunkt i frihetstidens slutskede det politiska systemet som genomkorrupt och stätt i snabb upplösning. Odhner angav med hjälp av tidigare outnyttjat ryskt material precisa uppgifter om hur stora belopp mössornas utländska bundsförvant anslagit (för bland annat resetraktamenten, logi, trakteringar, lokallhyror, tryckkostnader, köp av riksdagsfullmakter och röster, arvoden för diverse operatörer) och karakteriserade i ljuset härav Sverige som ett ryskt lydrike (Tengberg 1863; Tengberg 1867: 102–110; Odhner 1885: kap. 1–2, särskilt 16–21, 110; Höjer 1940: 265–267; Valentin 1964 [1942]: 32). Samma synsätt går igen i översiktsverket *Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar* (1875–81; Tengberg/Boëthius 1879). Också Ludvig Stavenow, Malmströms främste efterföljare som frihetstidshistoriker, anslöt till detta synsätt i sin 1903 utkomna syntes *Frihetstiden 1718–1772*, vilken ingick som band 7 i det inflytelserika översiktsverket *Sveriges historia intill tjugonde seklet* (1903–10, ny utgåva 1919–48). Enligt Stavenow hade måhända frihetstidens parlamentariska experiment kunnat lyckas om det inte varit för Sveriges svåra säkerhetsläge. Medan rikets försvarskrafter avtog och anarkin bredde ut sig blev beroendet av Ryssland gradvis allt större och allt farligare. Vid tiden för statskuppen och Polens delning stod mössorna och Ryssland enligt honom redo att göra även Sverige till ett ryskt protektorat. Kungamaktens ingripande hade således varit nödvändigt för att rädda landets självständighet (Stavenow 1903: 354, 366–370; Valentin 1964 [1942]: 35–41).

Under efterföljande decennier fördjupades bilden genom ett antal kronologiskt avgränsade specialstudier. I särskilt fokus stod det krisartade 1740-talet, då flera främmande makter hade varit synnerligen aktiva i sina påverkansförsök. Med utgångspunkt i det danska Geheimerarkivet visade Olof Nilsson, i en brett upplagd men aldrig fullbordad studie, att den danska statsledningen såväl under som efter tronföljderskrisen 1742–43 hade satsat stora summor och haft goda förhoppningar om att kunna förmå de svenska ständerna att välja den danske kronprinsen till ny svensk tronföljare. Den danska påverkan hade varit särskilt inriktad mot bondeståndet, där det fanns en grogrund för både en stark

kungamakt av dansk modell och en skandinavisk union, och den hade av allt att döma bidragit till den stora bonderesningen 1743 (Nilsson 1874–1901). Den finske historikern Richard Danielson(-Kalmari) gav sig i kast med decenniets senare del, då mössorna – med ryskt och brittiskt stöd – förgäves hade sökt störta hattregeringen, vilken tvärtom – med hjälp av sina franska och preussiska bundsförvanter – hade lyckats frigöra Sverige från det stora inflytande som Ryssland skaffat sig efter hattarnas misslyckade krig 1741–43. Med Danielsons synsätt hade de ledande mössorna, genom sitt mycket långtgående samarbete med Rysslands sändebud, definitivt passerat landsförräderiets gräns (Danielson 1888). De förbittrade partistriderna under dessa år och den roll Ryssland här spelade var även föremål för ett antal mindre arbeten. Framhållas bör särskilt den ryskspråkige Harald Hjärne, som tidigt gjort egna efterforskningar i det nyligen öppnade utrikesarkivet i Moskva. Genom att göra sina excerpter tillgängliga för Odhner, Stavenow och Malmström (i dennes arbete med sin andra reviderade utgåva) bidrog Hjärne till en ökad kunskap om och ett större fokus på den specifikt ryska inblandningen. Liksom Malmström tvingades Hjärne revidera sin tidigare mindre negativa hållning då han blev klar över hur stort inflytande Ryssland hade utövat på mösspartiet (Hjärne 1889a, 1889b; Stavenow 1890; Kjellén 1894; Elvander 1961: 348f).

Rysskräck och rösträttsstrid

Överhuvudtaget kännetecknades forskningen under det sena 1800-talet av en stor upptagenhet av Ryssland och det är talande att ett närmare utforskande av den både mer omfattande och mer framgångsrika franska påverkan alltså dröjde. Uppenbarligen har en utomvetenskaplig, särskilt bland konservativa och nationellt sinnade, starkt känd oro inför det samtida Rysslands snabba modernisering, makttillväxt och militära upprustning spelat in. Att Ryssland från svensk horisont kunde te sig hotfullt var givetvis inget nytt. Med början på 1880-talet syntes emellertid detta hot öka. Borta var den svaghet som ett socialt, ekonomiskt, politiskt och militärt efterblivet Ryssland hade uppvisat decennierna kring seklets mitt. I Sverige ledde oron till en upphetsad och utdragen politisk strid om behovet av kraftigt ökade försvarsanslag och långtgående försvarsreformer. Det motstånd de konservativa mötte, i kravet på upprustning, syntes bekräfta högerns oro för en sviktande svensk försvarsvilja och en avtagande nationalkänsla (Elvander 1961; Åselius 1994).

Bland försvarsaktivister och högerdebattörer tvekade man inte att dra en tydlig parallell till frihetstiden, liksom kontrastera denna period med den föregående stormaktstiden, och särskilt Karl XII-eran, då både svensk försvarsvilja och kungamakt tvärtom hade varit stark och man också lyckats hävda Sveriges självständighet. Särskilt stort genomslag fick Sven Hedins pamflett *Ett varningsord* från 1912, i vilken han påminde om de ryska krigshärjningarna längs

den svenska ostkusten vid frihetstidens början – inte helt ovanligt vid denna tid – som hotade att upprepas om Sverige inte rustade. Sveriges folk hade enligt Hedin blivit ”förslöadt och vilseledt under frihetstidens usla och för utländska pengar köpta styrelse”, och för var dag som nu gick kom denna tid, ”smygande och förrädisk, lismande och lockande, lättsinnig och indolent”, allt närmare (Hedin 1912: 6, 17, 19; Torbacke 1983: kap. 2; Åselius 1994: 398–405; Zander 2001: 130ff).

Försvarsfrågan och hotet från Ryssland engagerade också frihetstidshistorikerna. Den politiska tendensen är uppenbar nog och vad gäller den utländska påverkan var det som sagt Ryssland som ägnades ojämförligt störst uppmärksamhet. Likväl rörde det sig sällan om något tydligt politiskt historiebruk. Kravet på vetenskaplig objektivitet föranledde till exempel den nationelle och konservative Rudolf Kjellén att dra en lans för mössan Samuel Åkerhielm d.y., vars samröre med den ryska legationen och mottagande av ryska pengar knappast, enligt Kjellén, motiverade en sådan historiens förräderidom som Danielson utdelat. Eftervärldens stränga syn på korruption skiljde sig från den som rått i Åkerhielms tid och historikerna borde därför inte sätta sig till doms, underströk Kjellén. Även den konservative Hjärne framhöll att man måste sätta in den utländska korruptionen under frihetstiden i sitt historiska sammanhang, och inte vara för snar att döma. Pengarna hade som regel mottagits för att kompensera för utgifter som mottagaren ådragit sig, och som en ersättning för det besvär och den risk som var förenat med det politiska engagemanget. I sin samtid hade detta många gånger varit helt okontroversiellt. ”Endast undantagsvis”, påpekade Hjärne, ”var det fråga om att köpa och sälja öfvertygelser, i allmänhet gällde det blott att sätta den goda viljan med svag ekonomi i stånd att verka för ett godt ändamål.” Girighet hade givetvis förekommit, men det man från skilda utgångspunkter uppfattat som omsorg om fosterlandets bästa hade varit en betydligt vanligare drivkraft. Ytterst förklarades mottagandet av att de fattiga svenska riksdagsmännen inte själva hade kunnat bekosta sitt deltagande vid de utdragna riksdagarna. De riksdagstraktamenten som ledamöternas hemmavarande principaler i vissa fall hade utställt hade varit alltför små och till skillnad från i det samtida Storbritannien hade inte partiernas aristokratiska ledarskikt förmått att ur egen ficka kompensera för detta. I stället hade man i växande grad gjort sig beroende av stöd från främmande makt, och särskilt hade detta drabbat mössorna, som inte likt hattarna kunnat utnyttja ett långt regeringsinnehav för att på så sätt finansiera sin verksamhet. Med detta sagt, stod det för Hjärne likväl klart att flera ledande mössor hade varit beredda att gå mycket långt – alltför långt – i sina försök att med ryskt stöd störta hattregeringen och rent av ändra successionen i slutet av 1740-talet. Också Stavenow betecknade de utländska bidragen som ett elände och en andlig pest. Den största skadan hade emellertid varit moralisk. Den politiska effekten borde inte överdrivas, menade han, i likhet med Malmström, då bägge sidors mutor

ungefärligen torde ha tagit ut varandra. I striden om regeringsmakten hade ofta andra faktorer fällt avgörandet (Hjärne 1889b; Kjellén 1894; Stavenow 1903: 367f).

Frihetstiden användes även som varnande historiskt exempel i den allt hetare författningsfrågan, decennierna kring sekelskiftet 1900. Uppfattningen att Sverige redan en gång prövat parlamentarism och partiväsande, med förskräckande resultat, och att nationen denna gång räddats enbart genom Gustav III:s statskupp, dominerade som vi sett sedan länge inom forskningen. Det enda egentliga undantaget utgjordes av Anders Fryxells *Berättelser ur svenska historien*, som fick många läsare men som helt dömdes ut av de akademiska historikerna (Fryxell 1862–79; Valentin 1964 [1942]: 12–14). I stället för att fortsätta på den inslagna vägen mot demokrati och republik, borde man enligt konservativa debattörer ta lärdom av frihetstiden, och stanna vid mer moderata författningsreformer, som bevarade den personliga kungamakten och begränsade parlamentet och partiernas makt (Elvander 1961: 415ff; Lagerroth 1968: 42ff; Zander 2001: 133–137; Pettersson 2003: 150f, 160ff). För ett tämligen typiskt inlägg stod nationalekonomen och högermannen Gösta Bagge då han 1912 drog en tydlig parallell mellan samtiden och frihetstiden, när ”riksens maktägande ständer voro en öppen marknad för de utländska diplomaterna, och då försäljningen af statshemligheter kunde höra till de ordinarie biinkomsterna för en svensk ämbetsman” (Bagge 1912: 74). Den folkbildande *Läsning för svenska folket* innehöll 1908 en ingående redogörelse av den utländska korruptionen och det maktspråk med vilket Ryssland då uppträtt gentemot Sverige; allt var en konsekvens av kungamaktens svaga ställning och ständernas otyglade makt. Det som en gång då hade hänt kunde snart ske igen, varnade skribenten, historikern Aron Rydfors (R[yd]f[or]s. 1908).

Även flera konservativa frihetstidshistoriker valde att ta tydlig politisk ställning. Carl Gustaf Malmström uttryckte exempelvis i ett privat brev till Arvid Lindman sitt stöd under den politiskt heta våren 1909, då både liberaler och konservativa i ett högt tonläge drog paralleller till frihetstiden (Lagerroth 1968: 46f; Nilzén 2010: 92f). I sitt magnum opus hade Malmström, 1901, talat om hur frihetstiden hade efterlämnat sig ett dyrköpt arv, ”en rik skatt af politisk erfarenhet till ledning och varning för alla kommande tider” (Malmström 1893–1901: 6:iv). I den politiska offentligheten tillät man sig samtidigt att tala i mer klartext. Ludvig Stavenow påpekade exempelvis i *Svensk tidskrift* 1916 att den samtida författningsutvecklingen uppvisade tydliga likheter med ”de varnande minnena” från frihetstiden. Periodens viktigaste historiska lärdom var enligt honom ”att vårt folk icke kan afvara ett starkt och själfständigt konungadöme utan att råka in i en statsform, som icke förmår att höja och häfda statens lifsintressen öfver de täflande enskilda intressena”. Vid en långtgående demokratisering var risken överhängande att ”mutväsendet och inblandningen af utländska makter i svenskt partilif” skulle återkomma (Stavenow 1916).

Harald Hjärne i sin tur tog 1912 offentligen Sven Hedin i försvar och anklagade pseudonymen ”Harald Svenske”, som tillsammans med Svenska freds- och skiljedomsföreningen låtit publicera en motskrift till *Ett varningsord*, för att vara rysk agent. Enligt Hjärne både välkomnade och begagnade sig svensk vänster av dylika försök till rysk inblandning i svenska partistrider (Elvander 1961: 435).

I dessa senare exempel gav således även fackhistorikerna prov på den typ av historiebruk som historikern Klas-Göran Karlsson har betecknat som pedagogisk-politisk. Jämförelseleden då och nu problematiserades här egentligen inte utan bruket var helt inriktat på att framhäva likheterna. Historien mobiliserades för ett politiskt syfte och frihetstiden gavs funktionen av varning; något som samtiden borde ta direkt lärdom av (Karlsson 2009: 66f).

Liberal revisionism och konservativ reträtt

Med Fredrik Lagerroths avhandling *Frihetstidens författning* inleddes en positiv uppvärdering av frihetstiden. Lagerroth ville visa att periodens konstitutionalism var förankrad i en lång svensk tradition och att det under frihetstiden i Sverige vuxit fram en modern parlamentarism som förebådade Europas efterföljande demokratisering. Uppkomsten av partier, som växelvis utgjorde regering och opposition, såg han som fullt naturlig och kampen dem emellan som långt mer fruktbar än den mellan regering och riksdag. Frihetstidens parlamentariska styrelseskick hade enligt Lagerroth varit livskraftigt och stod vid tiden för kungens statskupp i begrepp att övervinna sina värsta brister, däribland regeringsmaktens svaghet som särskilt hade fått Ludvig Stavenow att döma ut det. Lagerroths avhandling publicerades 1915 och mötte hård kritik från konservativt håll. Författningsfrågan var ännu inte avgjord och Lagerroth sökte inte dölja sina sympatier. Den lovande och genuint svenska demokratiska utveckling som reaktionära krafter avbrutit 1772 borde nu äntligen tillåtas fortsätta och fullbordas. Också den inomvetenskapliga kritiken var hård. Att Lagerroth bröt med tidens förhärskande statsidealism spelade här säkert in. Särskilt vände sig kritikerna mot Lagerroths starkt tesdrivande och abstrakta analys, som inte heller ansågs uppfylla minimikraven gällande empirisk metodik (Lagerroth 1915; Valentin 1964 [1942]: 42–47; Odén 1991: 106–108; Ihalainen 2015: 71–74).

Försöket att rehabilitera frihetstidens styrelseskick föranledde även Lagerroth att adressera frågan om den utländska korruptionen. Medan tidigare forskning hade hävdatt att Sveriges säkerhetsläge blivit så prekärt att ett kungligt maktövertagande framstod som helt nödvändigt menade Lagerroth tvärtom att hotet i och med den sista mössregeringens avspänningspolitik höll på att minska. Parallellen till Polens delning ansåg han helt missvisande och 1769 års rysk-dansk-preussiska förbund hade haft som enda offensiv innebörd att

förhindra en eventuell svensk statsomvälvning, som grannarna fullt förståeligt fruktade skulle leda till nya svenska anfallskrig. Att beteckna mössorna som ett ryskt parti var vidare felaktigt. Precis som tidigare under perioden förändrades partiets samverkan med den ryska legationen, och mottagandet av ryska pengar, i allt väsentligt av gemensamma intressen. Partiets syfte hade varit att förverkliga sitt politiska program, inte att uppoffra rikets intressen för snöd vinnings skull, och man kunde med fog fråga sig, menade Lagerroth, om det inte varit mössorna som utnyttjat det ryska sändebudet, snarare än tvärtom. Samma sak torde för övrigt kunna sägas också om hattarna och deras franska samverkan, även om beroendet här alltid hade varit större. Om något höll det ryska inflytandet på att minska vid tiden för statskuppen. Att som Odhner och Stavenow likna Rysslands sändebud i Stockholm vid en satrap i ett ryskt lydrike saknade enligt Lagerroth all grund. Mössorna hade fullföljt sitt politiska program oaktat dennes protester och trots att de månatliga utbetalningarna som påtryckning hade avbrutits. Att mössorna låtit minska de svenska försvarsutgifterna berodde på den statsfinansiella krisen. Reduceringen kunde förvisso se ut som en eftergift till Ryssland, men var endast temporär. Den nya regeringen hade knappast hyst planer på att göra Sverige försvarslöst och på sikt hoppades man kunna säkra en brittisk försvarsallians. Lagerroth anslöt sig på det stora hela till mössornas analys: Rysslands inblandning i svensk politik var defensivt motiverad och skulle knappast ändras så länge Sverige förde en fredsinriktad neutralitetspolitik. Skulle så ändå ske hade Sverige spontan hjälp att vänta från i första hand Storbritannien och Danmark som inte önskade se en fortsatt rysk expansion (Lagerroth 1915: 315–317, 572, 676f, 720–732).

På ett mer allmänt plan ansåg Lagerroth att den utländska korruptionen, liksom de utländska hovens inflytande generellt, i alltför hög grad hade kommit att färga synen på frihetstidens parlamentariska styrelseskick. De bägge riksdagspartierna hade inte uppkommit till följd av några främmande sändebuds intriger utan representerade, som Lagerroth såg saken, inhemska åsiktsmot-sättningar – den ena engelsk- och den andra franskorienterad – vilka gick långt tillbaka i svensk historia. Liksom tidigare Fryxell framhöll han att den fula sedvanan att ta emot utländska gåvor inte var ny med frihetstiden, utan hade förekommit redan under stormaktstiden. Vad som var nytt var endast att kretsen av mottagare hade utsträckts, från tidigare främst rådsherrar till senare också ett betydande antal riksdagsledamöter. Det var emellertid fullt tänkbart att de utländska medlen härvidlag hade förlorat i effektivitet, menade Lagerroth. Likt Fryxell, men också Malmström och Stavenow, öppnade han för möjligheten att de utländska pengarna inte hade haft så stor inverkan på hur de partipolitiska striderna utfallit. Att mössorna exempelvis hade gått segrade ur 1765–66 års riksdag, efter en lång tid i opposition, hade sin enkla förklaring i att hattarnas styre varit politiskt bankrutt. Segern hade helt säkert gått att säkra också utan Rysslands förvisso mycket omfattande ekonomiska stöd. Spetsigt

påminde han om – även här i linje med Fryxell – att även Gustav III, sin högstämda kritik till trots, hade mottagit utländska pengar och gått Frankrikes ärende, som önskade se en stärkt svensk kungamakt (Ibid.: 316, 568–72, 705f; Fryxell 1862–79: 42:229–231, 259, 46:40–42).

Med det demokratiska genombrottet kom Lagerroths positiva omvärdering av frihetstidens styrelseskick och politiska liv att gradvis vinna allt större acceptans. Ett stort antal efterföljande studier har på ett mer bejakande sätt närmat sig periodens partiväsande och parlamentarism. Inte sällan har de politiska förändringarna under perioden tolkats i termer av demokratisering och modernisering (Ihalainen 2015). Denna allmänna omvärdering kom efter hand att beröra också frågan om den utländska korruptionen.

Omedelbart märktes emellertid ingen större förändring. Förståelsen av och upptagenheten vid den utländska korruptionen fortlevde i sina huvuddrag och är exempelvis starkt företrädd i *Svenska folkets historia* (1914–42), där Carl Hallendorff författade bandet om frihetstiden. Den konservative Hallendorff, tidigare en av Lagerroths hårdaste kritiker, gav denne – utan namns nämnande – rätt i att mottagandet av utländska mutor förvisso hade förekommit också under den bättre ansedda karolinska epoken. Den starka och oförvitliga regeringsmakten hade emellertid då förmått begränsa både korruptionens skadeverkan och utbredning, varför parallellen var helt missvisande. Inte heller gav han mycket för argumentet att mottagarna inte skulle ha låtit sig påverkas politiskt av de pengar och gåvor som de erhöll eller de öppna tafflar som de frekventerade, även om många själva säkert hade rättfärdigat sitt mottagande på detta sätt. Flertalet riksdagsledamöter hade helt enkelt saknat tillräcklig ekonomisk motståndskraft och knappast haft råd att i alla lägen sätta allmänintresset framför egenintresset. Varje styrelseskick av frihetstidens karaktär måste – framhöll Hallendorff, det politiskt febriga valåret 1928 – oundvikligen komma att ge främmande makter ett stort inflytande (Hallendorff 1928: 140f, 152–160). Misstron gentemot parlamentarismen och partiväsandet dröjde sig under mellankrigstiden kvar i särskilt vissa konservativa kretsar och liksom tidigare fick frihetstiden tjäna som avskräckande exempel. Konservativa *Nya Dagligt Allehandas* översvallande anmälan av Hallendorffs frihetstidsskildring är härvidlag talande: ”vårt moderna riksdagsvälde med sitt utskottsregemente, sin partibundenhet, sin avdelning av ryssbesoldade kommunister [...] liknar frihetstidens ständervälde, det är den omständigheten som skänkt Hallendorffs bok liv och aktualitet. Man önskar den vid spridning” (Hagberg 1929; Zander 2001: 168–170). Denna konservativa historiesyn fortsatte också att genomsyra skolornas läroböcker. Påpekandet att partierna, och i synnerhet mössorna, hade mottagit utländska mutor och att främmande makter hade utövat ett farligt inflytande hade här ännu en självklar plats. Först kring seklets mitt går det skönja en mer tydligt positiv syn, även om vissa förbehåll kvarstod även då (Tingsten 1969: 160–166; Danielsson Malmros 2012: 199f, 206ff).

Gradvis går det likväl inom forskningen att urskilja en förändring. Denna berodde knappast enbart på Lagerroths enskilda omvärdering. Striden om parlamentarismen och den allmänna rösträtten var avgjord och den national-konservativa historiesynens tidigare hegemoni eroderade alltmer, för att under 1950-talet brytas helt. För svenska historiker sysselsatta med ett ämne så politiskt laddat som detta blev det viktigt att signalera om inte en prodemokratisk hållning så i vart fall att man hade gjort upp med den äldre historiesynen. Betydelsefullt i sammanhanget var även en allmänt förändrad historikerroll. I opposition till en äldre generation som sett som sin uppgift att emellanåt intervensera i dagspolitiken och offentligt åberopa det förflutna i samtidspolitiska frågor menade nu allt fler historiker att man enbart borde rikta in sig på att producera historievetenskap. Samtidigt kom uppgiften att värdera och avge omdömen om olika historiska epoker och företeelser att omvärderas och uppfattas som allt mindre relevant och legitim (Zander 2001: 72–76, 184–186; Gunneriusson 2002: särskilt 219ff; Björk 2009: 22f). Sammantaget ledde dessa förändringar till att den utländska korrupsjonen succesivt kom att avhandlas på ett långt mer sakligt, närmast blodlöst sätt, och att ämnet – som det tycks – närmast försvann från offentligheten i stort. Det är exempelvis talande att det upplevda hotet från Sovjetunionen ingenstans kommer till uttryck i tidens frihetstidsforskning. Även i offentligheten förefaller analogin till 1700-talets ryska makt demonstrationer, påverkansoperationer och svenska gäldenärer ha varit ovanlig. När socialdemokratiska *Morgontidningen* i en artikelserie 1958 för ovanlighetens skull påminde om saken var exempelvis sensmoralen i stället att Sverige numera gjorde klokt i att driva en neutralitets- och avspänningspolitik och att den tidigare relationen hade haft sin upprinnelse i svensk revanschism och ryssfientlighet (Lindh 1958).

Empirisk konsolidering och nya perspektiv

Att ämnet förlorade sin tidigare starkt normativa laddning och samtidspolitiska relevans innebar emellertid inte att det inomvetenskapliga intresset minskade, åtminstone inte i någon absolut mening. I stället kom den utländska påverkan under efterföljande decennier att ägnas ett tidigare oöverträffat forskningsintresse. I mycket inriktades ansträngningarna på att empiriskt underbygga och komplettera de iakttagelser om den utländska korrupsjonen som redan Malmström hade gjort. Bättre än tidigare blev det exempelvis nu klarlagt att de främmande legationerna inte enbart hade tillhandahållit sina svenska samarbetspartners med pengar utan också haft en viktig rådgivande roll, bistått dem med oundgänglig information, och tillhandahållit ett värdefullt moraliskt stöd (t.ex. Danielson 1920, 1956; Olsson 1961, 1963; Stiegung 1961; Behre 1965). Likaså blev det alltmer uppenbart hur betydelsefulla sådana svenska agenter som Olof von Törne, Claes Grill, Abraham Hedman, Johan Arckenholtz,

Christopher Springer, John Jennings och många andra hade varit då de hade agerat mellanhänder och förvaltats och distribuerat pengar åt de utländska sändebuden (t.ex. Sallnäs 1947; Danielson 1956; Stiegung 1961; Olsson 1963; Roberts 1980). Att det utländska ekonomiska stödet hade varit både omfattande och politiskt betydelsefullt ifrågasattes inte. I likhet med Malmström framhölls dock att den politiska betydelsen inte borde överdrivas; det hade långt ifrån alltid varit storleken på bidragen som ensamt fällt det politiska avgörandet (t.ex. Olsson 1963: 237; Alexandersson 1975: 185ff). Även den biografiska forskningen tonade ned i vilken utsträckning de porträtterade låtit sig påverkas på detta sätt (Sallnäs 1947; Holst 1953; Ström 1967). Kritik av äldre forskning inskränkte sig huvudsakligen till krav på en mer intensiv källkritik. Så framhöll exempelvis Gunnar Olsson att en mer ingående analys tydligt visade att även om Frankrikes sändebud i Stockholm under 1750-talet verkligen hade utövat ett stort inflytande över hattpartiet, inte minst genom sina omfattande penningbidrag, hade han likväl överdrivit sin betydelse och kunde knappast sägas ha hört till partiets högsta ledning (Olsson 1963: 227–232).

Av teoriernas intåg i den svenska historieforskningen, inledd under 1960-talet, märks mycket lite. Forskningens enskilt tydligaste förändring var i stället att det tidigare ensidiga intresset för den specifikt ryska påverkan upphörde. I stället riktades intresset mot de andra makter – Danmark, Storbritannien och Preussen – med vilka mössorna också tidvis samverkat (Beckman 1930, 1944; Olsson 1961, 1963; Behre 1965; Öberg 1970; Metcalf 1977b; Roberts 1980; senare även Skuncke 2003, Struwe 2010). Även hattarnas förbindelse med Frankrike, länge eftersatt i forskning, blev nu föremål för ingående studier (Danielson 1920, 1956; Stiegung 1961; Olsson 1963; Nilzén 1971; senare även Lindström & Norrhem 2013). Det samma gällde hovets samverkan med i första hand Frankrike, syftande till en stärkt kungamakt, som nu kom att ägnas större forskningsintresse och tillmätas större vikt (Olsson 1961, 1963; Stiegung 1961; Roberts 1980).

I en relativ mening går det dock att urskilja ett gradvis avmattat forskningsintresse för den utländska korruptionen. Olika sociala förhållanden, som erbjöd helt alternativa förklaringar till partiernas skiftande styrkeförhållanden på riksdagarna, hamnade alltmer i förgrunden, vilket givetvis avspeglade en allmän historievetenskaplig trend i tiden (t.ex. Valentin 1915, 1941; Brolin 1953; Palme 1960; Sundberg 1978; Artéus 1982). Att forskningen inte längre med någon självklarhet satte den utländska korruptionen i centrum hade framgått redan i *Svenska folket genom tiderna* (1938–40) och i *Sveriges historia genom tiderna* (1947–48), där Walfrid Holst i bägge fallen skrivit delarna om frihetstiden (Holst 1939, 1948). Då Sten Carlsson 1961 skulle sammanfatta kunskapsläget i universitetsläroboken *Svensk historia* (1961–80), den första i sitt slag, blev förändringen tydlig. I mycket gav han Lagerroth rätt. Någon delning likt den som drabbade Polen sades inte ha hotat Sverige. Den utländska korruptionen betecknades som

ny endast till sin kvantitativa omfattning. Med åberopande av Hjärne framhölls att de utländska hovens ekonomiska stöd inte främst hade haft till uppgift att köpa riksdagsledamöternas övertygelser, utan i avsaknad av egentliga riksdags-traktamenten endast hade gjort det möjligt för de med en viss politisk åskådning att alls kvarstanna vid riksdagen och där fullt legitimt göra sin röst hörd. ”Enstaka ledamöter kunde köpas men inte ett helt stånd, ännu mindre väljarna. Gentemot de starka krafterna i tiden stod legationerna maktlösa, åtminstone på längre sikt”, konkluderade den socialhistoriskt orienterade Carlsson (1961: 199). *Svensk historia* utkom i flera upplagor och fick stort genomslag också hos en bredare läsekrets då den utgjorde grund för flerbandsverket *Den svenska historien* (1966–93). Av betydelse i sammanhanget var också det mycket knappa utrymme som Olof Jägerskiöld ägnade den utländska korruptionen i sin del om frihetstiden i standardverket *Den svenska utrikespolitikens historia*. I förbigående konstaterade Jägerskiöld att de utländska beskickningarnas penningbidrag i vissa fall förvisso hade säkrat ett betydande inflytande, men att det samtidigt var tvivelaktigt om detta kommit att motsvara de höga utgifterna (Jägerskiöld 1957: 33).

Liberal seger – med frågetecken

Sett i efterhand framstår det som en klar brist att forskningen, decennierna kring 1900-talets mitt, trots ett betydande intresse för den utländska korruptionen, uteslutande behandlade ämnet inom kronologiskt mycket snäva ramar, och där studiernas huvudfokus genomgående var riktat åt annat håll. Någon systematisk, empiriskt uttömmande, och problemorienterad studie genomfördes aldrig. Ingen specifik aspekt belystes heller mer ingående. Resultatet blev ett fragmentariskt kunskapsläge, som gjorde det svårt att urskilja fenomenet i dess helhet. Inte minst gällde detta frågan om hur den utländska korruptionen kommit att förändras och utvecklas över tid, och på vilka sätt dessa förändringar hängde samman med hur det svenska styrelseskicket gradvis hade ändrat karaktär och alltmer kommit att präglas av parlamentarism, partier och ett renodlat ständervälde. Trots decennier av forskningsvedermödor kvarstod nära nog samtliga frågetecken rörande den utländska korruptionen som Malmström hundra år tidigare hade lämnat efter sig.

Den amerikanske historikern Michael Metcalfs avhandling från 1977 var – förutom ett ambitiöst försök att empiriskt underbygga Lagerroths omvärdering – också ett försök att räta ut några av dessa frågetecken. För första gången gjordes här partiernas utländska penningbidrag, i detta fall specifikt mössorna och deras utländska finansärer på riksdagen 1765–66, till föremål för en större empirisk och problemorienterad studie. För första gången behandlades ämnet i dess egen rätt. Det korta tidsavsnittet – typiskt för den forskningsmiljö i vilken Metcalf ingick (Åmark 1995: 278ff) – gjorde

det likväl åter svårt att dra några längre utvecklingslinjer och säga något mer generellt om fenomenet.

Likt tidigare Hjärne och Carlsson tog Metcalf sin utgångspunkt, inte i riksdagsledamöternas eventuella berikande, utan i de ekonomiska påfrestningar som varje riksmöte ofrånkomligen ställde dem inför. För att täcka kostnader för resor och uppehälle var många hänvisade till de understöd som partierna bistod sina anhängare med. Och då statligt stöd saknades fann sig partierna tvingade att i stället vända sig till främmande makt för att finansiera sin verksamhet. På basis av ett förvisso mycket ofullständigt källmaterial kunde Metcalf visa att Ryssland, i mindre utsträckning även Storbritannien och Danmark, hade spenderat mycket betydande summor – Metcalf angav totalsumman 8,7 miljoner daler kopparmynt – för att påverka ständerna. Endast i begränsad utsträckning förefaller emellertid beskickningarna ha använt dessa pengar i egen regi. Merparten tycks i stället, under sedvanligt hemlighetsmakeri, ha slussats vidare till mösspartiet, allt eftersom medlen inflöt och mössledarna anförde nya kostnader. En sådan inte obetydlig kostnadspost gällde de uppköp av riksdagsfullmakter som mössorna inledningsvis behövde göra för att kunna säkra en majoritet i adelsståndet (se Valentin 1915: 147ff; Roberts 1986: 102). Kostnader förbundna med propaganda, agitation och informationsinhämtning var också betydande (se Skuncke 2003; Bodensten kommande). Partiets klart största utgift var emellertid de pekuniära traktamenten som man tillhandahållit hundratals riksdagsanhängare, liksom de öppna bord där dessa även bjudits gratis mat, dryck och tobak (se Carlsson 1966: 295ff, 1981: 113ff). Mot bakgrund av dessa stora kostnader fanns det enligt Metcalf knappast skäl att anta att mösspartiet också skulle ha haft råd att bekosta regelrätta mutor eller köpa upp röster i någon större utsträckning. Det utländska guldets förvisso flödat, men bilden av en i egentlig mening genomkorrupt riksdag måste enligt Metcalf revideras (Metcalf 1977b: 3ff, 253ff).

Vilken politisk nytta kom då dessa utländska penningbidrag att få? För Metcalf stod det helt klart att mössornas seger i riksdagsvalen 1765 inte kunde förklaras på detta sätt. Frankrike hade som alltid under perioden varit den största givaren, men ändock inte lyckats säkra en fortsatt hattmajoritet. Så långt höll Metcalf med Lagerroth. Han gjorde dock en viktig distinktion avseende de fortsatta pekuniära bidragen under den fortsatta mycket utdragna riksdagen. Utan dessa pengar – sjufaldigt mer än de man satsat på de inledande riksdagsvalen – hade mössledarna knappast kunnat hålla samman sin vunna majoritet och åstadkomma ett verkligt maktskifte. Under tidigare riksdagar hade det varit just denna uthållighet som mössorna saknat. Gång efter annan hade i stället hattarna tålmodigt lyckats manövrera ut dem med hjälp av ett kontinuerligt flöde av franska pengar. För första gången var nu mössornas utländska finansärer beredda att under en hel riksdag matcha hattarnas bidrag (Ibid.: 140–142, 260, 263f). Fullföljer man Metcalfs resonemang – vilket vare sig han själv eller

senare forskning har gjort – är det emellertid svårt att komma till någon annan slutsats än att de utländska bidragen var en närmast nödvändig om än inte tillräcklig förutsättning för maktskiften under frihetstidens riksdagar. Detta innebär också att det finns anledning att ifrågasätta den stora betydelsen av de sociala faktorer som tidigare forskning vanligtvis har pekat på för att förklara uppkomsten av ett omdanat och mer framgångsrikt mössparti på 1760-talet. Mössorna hade till sist fått lika god tillgång till utländsk finansiering som hattarna redan åtnjutit i decennier. Då följde också de politiska framgångarna.

Svårare att besvara var frågan om vilket inflytande Ryssland och Storbritannien hade lyckats tillskansa sig med hjälp av sina stora penningbidrag till mössorna. Sett till de mål som Ryssland och Storbritannien hade formulerat inför riksdagen förefaller Metcalf ha underskattat graden av framgång. Primärt hade Ryssland önskat se dels ett brutit franskt inflytande, dels en svensk författningsrevision som långsiktigt kunde garantera en svag regeringsmakt. Bägge dessa mål uppnåddes i sina huvuddrag, låt vara att framgångarna inte blev långsiktigt bestående. Även Storbritanniens primära mål hade varit att bryta Frankrikes inflytande i Stockholm, och särskilt förhindra slutandet av ett svensk-franskt flottfördrag som kunde hota britternas sjöherravälde. Detta mål uppnåddes också. Under riksdagen kom emellertid de brittiska ambitionerna att växa till att omfatta också ett svensk-brittiskt försvarsförbund och ett för Storbritannien särskilt gynnsamt handelsavtal. Här hade britterna förvisso mycket liten framgång, men då ska också tilläggas att man var beredd att spendera långt mindre pengar än såväl Ryssland som Frankrike. Mer säkert ansåg sig Metcalf kunna hävda att mössledarna självständigt hade utformat och drivit sin politiska agenda. Man hade på inga sätt varit passiva verktyg för ryska och brittiska intressen. På denna punkt menade han att Lagerroth hade haft rätt. Mössorna hade inte givit vika inför ryska och brittiska krav, långt ifrån alltid informerat sina utländska samarbetspartners om sina egna avsikter, och otvetydigt varit framgångsrika i att gång efter annan pressa fram nya penningbidrag. Om sändebuden således knappast kan sägas ha styrt mössorna i en direkt mening, har de likväl avgjort om pengaflödet borde fortsätta eller avbrytas. Enligt Metcalf var emellertid även detta inflytande av begränsat värde. Att stoppa bidragen måste nästan säkert få till följd att mössorna förlorade sin majoritet, och att de franskstödda hattarna kunde behålla regeringsmakten. Så länge mössornas utländska bundsförvanter inte var beredda att låta detta ske, och uppge allt vad man dyrt uppnått, satt mössledarna med trumf på hand. Sändebuden kunde givetvis försöka påverka mössledarna med hjälp av personliga bidrag, vilket också skedde, men ledningens ställning var aldrig oomstridd. Mer radikala krafter inom mösspartiet opponerade mot ledningens samverkan med främmande makter, i synnerhet Ryssland. Trots att pengaflödet fortsatte kom sändebudens inflytande över

partiet, i takt med att ledningen fick allt svårare att styra sina anhängare, att försvagas (Ibid.: 159ff, 260ff).

Senare forskare har i delar velat moderera Metcalfs slutsatser, som hade betydande generella anspråk. Göran Behre, som i en tidigare studie (1965) framhållit det engelska sändebudets stora inflytande över mössornas politiska agenda, har i universitetsläroboken *Sveriges historia 1521–1809* (1985–2003), som kom att ersätta Carlssons äldre motsvarighet, givit en delvis annan bild. Behre understryker att penningflödet från utlandet har varit stort, vilket Metcalf i sak aldrig bestridit. Vad gäller frågan om de utländska sändebuden verkligen fått valuta för sina utlägg nämns förvisso Metcalfs alternativa synsätt. Likväl konkluderar Behre att denna påverkan givit upphov till ett betydande utländskt inflytande över svensk politik, särskilt i samband med vissa utrikespolitiska avgöranden (Behre, Larsson & Österberg 1985: 237, 261f, 270). Bo Hammarlund delar i mycket Metcalfs utgångspunkter, men anser att de stora brittiska, franska och ryska penningbidragen redan under riksdagen 1726–27, som han undersökt, knappast enbart kan ha varit ämnade att säkra de egna anhängarnas fortsatta närvaro på riksdagen. I åtminstone några fall har enskilda individer – såväl politiska allierade som motståndare – erhållit direkta mutor; antingen för att ”uppmuntras” fortsätta den gemensamma kampen och inte övergå till motståndarsidan, eller för att ändra hållning i någon viktig politisk fråga. Det har rört sig om stora belopp och det går, menar Hammarlund, knappast som Metcalf att bortse från att personligt berikande har varit en viktig faktor. Hammarlund framhåller att metodologiska problem gör det mycket svårt att avgöra penningbidragens politiska effekter, men sluter sig ändå till att de sällan ensamma kan ha fällt avgörandet. I hög grad torde givarstaternas bidrag också ha neutraliserat varandra (Hammarlund 1985: 187–198, 217).

En annan forskare, som likt Metcalf betraktade frihetstidens politik från en anglosaxisk horisont, var den namnkunnige historikern Michael Roberts. Men medan den förre starkt bejakade frihetstidens partiväsande och styrelseskick (Metcalf 1985, 2003), ansåg Roberts att en jämförelse med motsvarande brittiska förhållanden utföll mindre smickrande för svensk del. Frihetstidens styrelseskick hade verkligen varit behäftat med allvarliga brister, och till dessa hörde inte minst det starka utländska inflytandet och den dithörande korruptionen; långt mer utbredd och betydelsefull jämfört med i Storbritannien (Roberts 1986).

I mycket instämde likväl Roberts i de synpunkter som tidigare Hjärne, Lagerroth, Carlsson och Metcalf hade framfört. Vid tiden för statsvälningen hotades inte Sverige att såsom Polen delas upp mellan grannarna, även om man lätt kunde förstå varför många i samtiden hade uppfattat situationen så. Rysslands avsikter gentemot Sverige hade enbart varit defensiva, och den ryska statsledningen hade inte haft några planer på att göra Sverige till en rysk satellitstat (Roberts 1986: 55–58; se även Amburger 1934: 267f. Jfr Jägerskiöd

1935: 91, 1957: 236f). Vidare måste den utländska korrruptionen onekligen förstås i ljuset av de svenska riksdagsmännens stora fattigdom och de stora kostnader som riksdagsdeltagandet inneburit. Även om det onekligen hade förekommit fall där riksdagsmän hade mutats till att ändra sitt röstande hade de utländska bidragen av allt att döma främst fungerat som ett understöd för de egna anhängarna. Beträffande mössornas kontroversiella samverkan med Ryssland framhöll Roberts att detta uteslutande hade haft realpolitiska motiv. Sympatierna hade hela tiden legat hos England, och hade endast den brittiska regeringen varit beredd att bistå mössorna mer generöst hade samverkan nästan säkert blivit långt större. Det var behovet att kompensera för hattarnas franska stöd som tidvis hade fört mössorna farligt nära landsförräderiets gräns (Roberts 1986: 56–58, 101f, 122f, 203). Med detta sagt, tog Roberts avstånd från de ej närmare angivna ”apologeter” som sökt tona ned den utländska korrruptionens betydelse. Denna hade inte endast varit mycket utbredd utan vid flera tillfällen också fällt det politiska avgörandet. Till skillnad från i det brittiska parlamentet var det i dåtidens Sverige, menade Roberts, fullt möjligt att enkom med pekuniära bidrag säkra en riksdagsmajoritet. Och det faktum att partierna, såsom mössorna på riksdagen 1765–66, stundom hade motsatt sig de utländska sändebudens agenda – något passivt klientskap hade det förvisso aldrig varit frågan om – borde inte överskugga det faktum att sändebuden periodvis hade utövat ett mycket stort inflytande på partierna, och i det närmaste faktiskt fungerat som partiledare (Ibid.: 101f, 119; se även Roberts 1980, t.ex. 130, 277ff, 343).

De senaste årens forskning

1980-talet markerar i mångt och mycket slutet på det långvariga intresset för utländsk korrruption under frihetstiden. Historikernas intresse för traditionell politisk historia var redan i avtagande och under många år bedrevs knappt någon forskning om frihetstidens utrikes-, riksdags- och partipolitik. Forskningsprogrammet *Ett partisystem i vardande. Partier, parlamentarisk praxis och parlamentariska idéer i Sverige 1680–1772*, lett och initierat av Sven Ulric Palme, hade sedan starten 1966 resulterat i ett flertal studier, och bidragit till att det äldre intresset för ämnet fortsatte ännu en tid. Nilzén, Metcalf och Hammarlunds avhandlingar var alla sprungna ur denna forskningsmiljö vid Stockholms universitet, där den sistnämnda har karaktären av efterslänrare 1985. Hit var även Ingemar Carlsson och Gunnar Artéus fristående projekt knutna (se Nilzén 1971: v; Metcalf 1977a: 274; Carlsson 1981: xi; Artéus 1982: 8–10; Åmark 1995). Parallellt med detta bedrevs en mer social- och lokalhistoriskt orienterad forskning om frihetstidens politik inom ramen för specialseminariet *Svensk socialhistoria 1720–1850* vid Uppsala universitet, liksom inom forskningsprogrammet *Centralmakt och lokalsamhälle – beslutsprocess på*

1700-talet, även det vid Stockholms universitet, men med en huvudsakligen annan politisk-historisk inriktning.

Ett sentida bidrag till forskningsfältet – ett av mycket få – lämnades 2013 av Peter Lindström och Svante Norrhem. Inom ramen för en större undersökning visas här att Frankrike, i viss mån även Österrike, under frihetstidens förra del satsade stora resurser och lade ner stor möda på att identifiera och vinna över inflytelserika svenskar. I fokus står emellertid vare sig ständer och riksdag, eller de senare partibildningarna – vilka uppkom först cirka 1740, då författarna väljer att avsluta sin studie – utan det riksråd och den förvaltning som ännu i hög grad styrde svensk utrikespolitik. Förutom adliga riksråd och höga statstjänstemän innebar detta att de främmande makterna även kom att approacha familjemedlemmar och tjänstefolk i dessas närhet, liksom medarbetare och andra personer i mindre framträdande politiska roller. Vad de utländska sändebuden i Stockholm hoppades vinna var enligt Lindström och Norrhem framför allt två saker. För det första värdefull information, både om olika statshemligheter och om vilka ytterligare personer som man kunde knyta till sig. För det andra centralt placerade personer som, särskilt i riksrådet, var sympatiskt inställda till den egna saken, och som var beredda att både rösta och argumentera härför. För dessa ändamål var särskilt franska sändebud redo att erbjuda mycket riklig belöning, ibland motsvarande hela årslöner. Denna kunde ges som direkt ersättning, vid enskilda tillfällen eller mer regelbundet. Förutom dessa transaktioner förekom också en mer etablerad form av patronage, kännetecknad av ömsesidighet och hierarki, och det är framför allt vid denna typ av utbyte som Lindström och Norrhem uppehåller sig. Författarna visar att särskilt Frankrike målmedvetet och framgångsrikt odlade en mängd sådana relationer. Särskilt viktigt var att politiskt tongivande högadliga svenskar uppträdde som klienter till den franske kungen. Detta patronage kunde sträcka sig över många generationer, och omfattade ofta inte enbart en enskild person utan också dennes familj. Inte sällan var detta patronage väl känt. En viktig del i klientskapet var ju också att tala och agera för patronens sak. Förutom pengar kunde de svenska klienterna – inbegripet även deras hustrur och söner – emotse smycken och andra gåvor, utländska officerstjänster och utbildningsplatser, liksom titlar och ärebetygelser (Lindström & Norrhem 2013: 58–62, 65–67, 81–106, 166ff; se även Hatton 1968; Roberts 1980: 99f; Hammarlund 1985: 192ff; Norrhem 2007: 84–91).

På basis av en komparativ ansats – vilken, som vi sett, tidigare forskning egentligen aldrig prövat – finner Lindström och Norrhem att den utländska korruptionen var betydligt mer utbredd i Sverige än i det samtida Danmark, med dess enväldiga kungamakt. Likaså att korruptionen i Sverige under den tidiga frihetstiden inte skilde sig nämnvärt från den som förekommit redan under karolinsk tid (Lindström & Norrhem 2013: 53ff, 124ff, 107ff, 183ff, 213f; se även Hatton 1968). Här behöver dock det viktiga förbehållet göras att författarna som

nämnts helt lägger den omfattande utländska riksdagskorruptionen under frihetstiden åt sidan. Intrycket av stor kontinuitet torde annars ha blivit ett annat.

Likt flera tidigare forskare närmar sig även Lindström och Norrhem frågan om främmande makter verkligen fick valuta för sina stora utgifter och vedermodor. Även om svaret måste bli tämligen osäkert på basis av ett begränsat källmaterial menar författarna att åtminstone Frankrike härigenom lyckades bygga upp ett imponerande nätverk av informanter i Sverige och att den information man på så sätt kom över också har varit av stort värde, inte minst i förhållande till tredje land. I en fallstudie, avseende 1735 års riksrådsprotokoll, visas vidare att den franske kungens klienter konsekvent har agerat och argumenterat i riksrådet för dennes sak. Därmed givetvis inte sagt att klienterna på detta sätt alltid hade framgång. De välförsedda franska sändebuden kunde förvisso garantera att det alltid fanns lojala språkrör placerade i beslutande organ, men inte ens dessa kunde köpa politiska beslut som saknade stöd, konkluderar författarna. I likhet med Metcalf förhåller de sig skeptiska till att den utländska påverkan skulle ha förmått aktörerna att agera i strid med sina egentliga övertygelser. Lindström och Norrhem framför även den hypotes som tidigare Lagerroth torgfört, nämligen att de utländska penningbidragen kan antas ha blivit mindre kostnadseffektiva i takt med att antalet politiskt delaktiga kraftigt ökade under frihetstiden (Lindström & Norrhem 2013: 152–161, 165ff, 176, 209, 214).

Beräffande frågan varför den utländska korruptionen synes ha varit ovanligt utbredd och omfattande i just Sverige betonar författarna liksom tidigare Michael Metcalf att både ut- och inrikespolitiska faktorer måste beaktas. I det förra avseendet framhålls flera strategiska hänsyn som bidrog till att Frankrike under lång tid satte särskilt stort värde vid Sverige som klientstat. I det senare avseendet framhålls än en gång den svenska adelns svaga ekonomiska ställning; delvis en följd av reduktionen, som tvingade många att acceptera eller själva efterfråga utländskt bistånd. Vid sidan av detta, så att säga, reella finansiella behov, sägs adeln i Sverige ha haft ett särskilt starkt intresse av att manifesteras och hävda sin hotade sociala ställning. Detta gjordes med hjälp av luxuös konsumtion, både i förhållande till den egna gruppen, starkt präglad av sociala spänningar som den var, och i förhållande till kungamakt och diverse ofrälse skikt som snabbt ökade sitt inflytande. När den svenska kungamakten inte som tidigare ville eller kunde förse adeln med de resurser som behövdes ökade helt enkelt behovet av att bygga upp egna transnationella nätverk och knyta an till andra – utländska – potentater (Ibid.: 185–196).

Avslutningsvis berör Lindström och Norrhem även frågan om dåtidens syn på den utländska korruptionen, och hur denna skiljer sig från senare uppfattningar. En sådan historiserande ambition kan skönjas redan i den tidigare forskningen (Metcalf 1977b: 252f; Hammarlund 1985: 187ff, 217), och den har utvecklats även därefter (Sennefelt 2011: 208ff; Bodensten 2016: 246ff). Inflytandet från den kulturhistoriskt präglade forskningstradition som brukar

betecknas som ny politisk historia, och vars rötter går tillbaka till 1980-tal, framgår här tydligt. Enligt Lindström och Norrhem har tidigare forskning ofta anlagt ett missvisande anakronistiskt perspektiv på dåtidens utländska patronage, som tvärtom uppfattades som ett många gånger legitimt understöd; nödvändig inte minst med tanke på de ofta låga löner som den svenska staten erbjöd. Det sociala livet innefattade, för hög såväl som låg, en mångfald olika lojaliteter och någon skarp gräns drogs härvidlag inte vid inrikes respektive utrikes patroner. Känsligt blev understödet först då det uppstod en handfast intressekonflikt mellan lojaliteten till den främmande potentaten och den svenska kronan, samt då någon politisk motståndare var beredd att påtala detta. I sådana fall kunde korruptionskritiken resultera i hårda fördömanden och allvarliga konsekvenser för den utpekade. Med hänvisning till den tyske diplomatihistorikern Hillard von Thiessen framhåller författarna att sådan kritik inte utgick från någon enskild förment korrupt handling. I stället gjordes en helhetsbedömning av om den anklagade berikat sig på sådant sätt att det åsamkat riket och den egna fursten skada. Denna bedömning tog även hänsyn till gåvosituationen, hur den anklagade uppträtt och vad detta sade om dennes drivkrafter. Att en gåva mottagits nattetid och i hemlighet, eller på sådant sätt som syntes avslöja en bristande begärskontroll, sågs exempelvis som försvärande omständigheter (Ibid.; Lindström & Norrhem 2013: 74–81).

Lindström och Norrhem bygger i hög grad vidare på de iakttagelser som den äldre forskningen gjort, liksom de knyter an till de problem som här formulerats. Åter riktas fokus mot de enskildas bidrag, där givarna förväntade sig konkreta politiska tjänster i utbyte, vilka hela tiden existerade parallellt med det riksdagsförsörjningsstöd som särskilt Metcalf lyft fram. Nydanande och välkommet är hur Lindström och Norrhem väljer att placera aktörerna, deras rationalitet och bevekelsegrunder i problemkomplexets mitt, samt att inkludera också sådana aktörer, exempelvis riksrådshustrur, som forskningen tidigare vanligtvis har förbigått. I bägge dessa fall ligger denna ansats väl i linje med hur det diplomatihistoriska forskningsfältet har utvecklats under senare år (se t.ex. Holm 2020). Fortsatt forskning om den utländska korruptionen torde ha mycket att vinna på att vidareutveckla detta aktörsperspektiv, att kombinera med ett mer traditionellt statscentrerat perspektiv. Inte minst framstår riksdagsböndernas och deras ständssekreterares delaktighet – endast fragmentariskt utrett (Beckman 1930; Ström 1967; Alexandersson 1975; Hammarlund 1985; Almbjär 2020) – liksom de operatörer som agerade mellanhänder och förvaltade och distribuerade de utländska medlen som angelägna forskningsuppgifter. Det samma gäller i hög grad Lindström och Norrhemns ansats att utifrån en längre undersökningsperiod söka urskilja om och i så fall hur och varför den utländska korruptionen förändrades över tid, frågor som fortfarande huvudsakligen väntar på sina svar.

Historiografisk slutsummering

Även om det inte har saknats kritiska röster har den omvärdering av den utländska korrruptionen som Fredrik Lagerroth inledde otvivelaktigt haft stor framgång. Betydelsen av främmande makters försök att med hjälp av stora penningssummor påverka svenskt politiskt liv under frihetstiden har reducerats och hela problemkomplexet har upphört att vara något som nya generationer av historiker naturligt återvänder till. Till del kan detta förklaras av generella förändringar av historieämnet. Uppgiften att avge ett omdöme om frihetstidens politiska system, dess livsduglighet och eventuella framsteg, sysselsätter inte längre svenska historiker, och flera andra klassiska historiska problemkomplex har på liknande sätt förlorat sin tidigare särställning (Björk 2009: 22).

En specifik faktor av betydelse är Michael Metcalfs studie och det stora inflytande som denna har fått. Det har funnits en tendens att okritiskt godta Metcalfs slutsatser och acceptera de generella anspråk han anför, men också att bortse från hans i sammanhanget betydelsefulla nyanseringar och reservationer (t.ex. Winton 2006: 21; Sennefelt 2011: 219). Denna kritik drabbar även Metcalf själv. I sitt bidrag till översiktsverket *Riksdagen genom tiderna* avfärdas exempelvis den utländska korrruptionen kortfattat som ett tämligen okontroversiellt partistöd, om vilket historikerna numera i stort sägs vara eniga. Lagerroths föresats att rehabilitera frihetstidens styrelseskick är här tydligt närvarande (Metcalf 1985: 138). Den kritik som Roberts med flera riktade mot Metcalfs perspektiv har senare historiker inte valt att plocka upp. I sammanhanget talande är den tystnad som omger den utländska korrruptionen i sentida historiska hand- och läroböcker. I exempelvis *Sveriges historia*, där Elisabeth Mansén författat delen om frihetstiden, ligger intresset definitivt på annat håll. Den utländska korrruptionen berörs endast kort, och dess betydelse tonas på sedvanligt sätt ner (Mansén 2011: 22, 28). Detta ointresse är anmärkningsvärt också om man beaktar att senare forskning alltmer har kommit att intressera sig för just sådana politiska företeelser som i hemlighet till stor del finansierades av utländska hov. I sin inträngande studie av olika utomparlamentariska aktiviteter vid frihetstidens riksdagar, däribland de politiska klubbarna, nämner exempelvis Karin Sennefelt endast de utländska penningbidragen i förbigående (Sennefelt 2011: 192, 219).

Det perspektivskifte som har skett bör samtidigt inte skymma det faktum att ämnets historiografi också utmärks av en betydande grad av kontinuitet. Så framhöll exempelvis, som vi sett, redan nationalkonservativa historiker som Rudolf Kjellén och Harald Hjärne att den utländska korrruptionen behövde historieras och förstås utifrån sin egen tids normer. Allt sedan Carl Gustaf Malmström har det framhållits att de utländska bidragens omedelbara politiska effekter inte bör överdrivas. Givarstaternas stöd har sannolikt ofta tagit ut varandra, och det finns gott om exempel på tillfällen då enbart ett stort mottagande inte har kunnat säkra en politisk seger. Att mottagandet mer än något

annat hade sin grund i de svenska riksdagsmännens fattigdom, och främst måste förstås som ett rudimentärt understödssystem, har vidare framförts åtminstone sedan Hjärne.

Att konservativa historiker kunde uppfatta demokratin som ett hot, och i detta sammanhang gjorde politiskt bruk av frihetstiden, har visats i tidigare forskning, och det har bekräftats även här. Som synes var detta samtidigt inte det enda förhållningssättet. Också ett så politiserat problemkomplex som den utländska korruptionen kunde diskuteras med stor nyans. Politiska sympatier, dagsaktuella orosmoment och vetenskapliga trender har tveklöst påverkat den historiografiska utvecklingen, men knappast ensamt avgjort den.

Den sentida historiografin framstår i förstone som mindre normativ, men även här går det att urskilja en föresats – om än aldrig så tydligt företrädd som hos Lagerroth – att i stället ta ställning för demokratin, och försöka rehabilitera frihetstiden. Den förra överordnade uppgiften kom småningom att framstå som mindre brännande, men ambitionen att omtolka frihetstiden och göra upp med den äldre historiografins starkt negativa syn har kvarstått. Mot denna bakgrund är det kanske mindre förvånande att den utländska korruptionen kom att anses historiskt mindre betydelsefull och vetenskapligt mindre intressant. Måhända har det för konservativa historiker av en senare generation, såsom Sven Ulric Palme och Sten Carlsson, också funnits ett värde i att markera avstånd till den besegrade nationalkonservativa historieskrivningen.

Den utländska korruptionen upp- och omvärderad

En fråga som – synes det mig – alltjämt svävar över hela problemkomplexet är varför dåtidens aktörer i så hög grad vidhöll att den utländska korruptionen var verkningsfull, om så faktiskt inte var fallet. Att enskilda svenska mottagare framhöll detta kan kanske förklaras av deras vilja att berika sig. Även de utländska sändebuden har säkerligen många gånger haft intresse av att överdriva sin förmåga att med pengars hjälp påverka svensk politik. Forskningen har snuddat vid båda dessa förklaringar. Det vore samtidigt att grovt underskatta beslutsfattarna i Versailles, London och Sankt Petersburg att tro att de skulle ha varit omedvetna om denna motivbild. De utländska givarstaterna ansåg sig inte kunna avvara denna synnerligen kostsamma påverkansmetod med mindre än att förlora merparten av sitt inflytande i Sverige. Självfallet har inte varje satsning resulterat i reellt inflytande, men tillräckligt ofta har så skett för att motivera nya satsningar. Måhända har man här misstagit sig, men den forskare som väljer att underkänna de historiska aktörernas förmåga att korrekt bedöma sin samtids politiska realiteter tar rimligtvis på sig själv en stor bevisbörda. I sammanhanget talande är hur Frankrike och Storbritannien åren efter sju-årskriget, hårt pressade av de statsfinansiella problem som kriget förorsakat, drastiskt tvingades minska sitt ekonomiska stöd till olika allierade, däribland

Sverige som nu förlorade sina franska subsidier. Likväl fortsatte båda dessa stater att allokera betydande medel till de svenska partierna. Detta var inte en besparing som man ansåg sig kunna göra. Också om vi vänder på perspektivet, och riktar blicken mot de svenska mottagarna, är det talande att mösspartiet gång efter annan såg sig föranlett att ta emot partistöd från Ryssland, trots att detta allvarligt skadade partiets anseende på riksdagarna. Såväl de utländska givarna som de svenska partierna ansåg sig kort sagt behöva varandra, trots de betydande problem och kostnader som samarbetet medförde.

Att korruption var ett verksamt medel för den regering som önskade ingripa i andra staters politiska liv var också något som framhölls i dåtidens europeiska diplomatiska litteratur, och samma föreställning går igen i de återkommande försöken att på olika sätt inskränka de utländska beskickningarnas möjligheter till påverkan i Sverige (Roosen 1976: 165f; Hammarlund 1985: 195; Sennefelt 2011: 39, 219; Lindström & Norrhem 2013: 64).

Den utländska korruptionens reella inflytande kan även bedömas utifrån ett bredare perspektiv, som fokuserar de långsiktiga strukturella följderna för frihetstidens politiska liv, snarare än korruptionens omedelbara parti- och storpolitiska konsekvenser. Svenska historiker har emellertid endast i liten utsträckning anlagt ett sådant perspektiv. Betraktar man den utländska korruptionen på detta sätt är det dock svårt att komma till någon annan slutsats än att dess betydelse har underskattats, och behöver upp- och omvärderas. Den gradvisa framväxten av ett partiväsende har till stor del möjliggjorts av de betydande ekonomiska resurser som främmande makter tillhandahöll, och som inte fanns tillgängliga på annat sätt. Utan dessa hade det knappast varit möjligt att bygga upp och vidmakthålla de för sin tid avancerade partiorganisationer som framträdde från cirka 1740. Det är knappast en tillfällighet att det betydligt bättre finansierade hattpartiet också var mer välorganiserat, liksom rönte större politisk framgång. Särskilt tydligt blev detta, som Gunnar Olsson visat, under 1750-talet, då mössornas utländska finansärer allt som oftast drog in sitt stöd och därigenom förpassade partiet till en politisk ökenvandring (Olsson 1963: 299, 309). Samma svårigheter mötte även hovet, som till skillnad från sina inhemska motståndare nästan helt saknade utländska finansärer och därför inte heller lyckades utverka något mer utbrett och varaktigt stöd under riksdagarna. Först sedan Frankrike, vid periodens slut, började tillhandahålla detta blev det möjligt att organisera ett starkt hovparti. Särskilt den av Frankrike finansierade rojalistiska politiska klubben Svenska botten, som kom att få stor betydelse för Gustav III:s framgångsrika statskupp, bör här nämnas.

Som Michael Metcalf framhållit var ett omfattande utländskt understöd förvisso ingen garant för framgång. Av allt att döma blev det emellertid gradvis alltmer av en nödvändighet, vilket vare sig de utländska givarna eller de svenska aktörerna kan ha varit omedvetna om. Från svensk sida behövde man visserligen inte anamma sina respektive utländska finansierers agendor i dess

helhet, men det vore likväl en stor överdrift att påstå att partierna – eller hovet för den delen – skulle ha varit helt fria att själva utforma sin politik, i synnerhet inte på det utrikes- och säkerhetspolitiska området. Här kom nu också partimotsättningarna att bli större än vad de annars sannolikt hade behövt bli. Otvetydigt har särskilt mössornas stöd från Ryssland, och de eftergifter man här misstänktes för, allvarligt diskrediterat partiet. I sin förlängning undergrävde detta hela det politiska systemets legitimitet, något som Gustav III framgångsrikt kunde utnyttja. Tämmligen klart är även att den utländska korruptionen har bidragit till att korruption mer allmänt kom att ges en så central plats i dåtidens politiska föreställningsvärld (se Bodensten 2016).

Det är vidare svårt att se hur det politiska deltagandet på frihetstidens riksdagar hade kunnat bli så stort och den politiska offentligheten så vital som den gradvis blev, om det inte hade varit för de utländska understöden; något som tidigare forskning endast sällan har uppmärksammat. Över perioden kom ständerna, de tre ofrälse stånden, och respektive stånds riksdagsmajoritet att flytta fram sina positioner på bekostnad av rådet, adelsståndet, och respektive stånds ledande skikt (Ibid.: 102ff). De utländska bidragen understödde denna politiseringsprocess, som gjorde riksdagspolitiken allt mindre till en angelägenhet för endast en liten politisk elit. De utländska medlen bidrog till att bygga upp en politisk infrastruktur som måste ha haft stor betydelse för inte minst de ofrälse ståndens politiska offensiv vid periodens slut. Under en flera decennier lång period kom tidigare politiskt marginaliserade grupper, alldeles särskilt bondeståndet, att beredas möjlighet att på de många och långa riksdagarna förkovra sig i politikens och statskonstens tidigare fördolda hemligheter. Trakteringarna, de politiska klubbarna, pamfletterna och de politiska tidningarna – alla till betydande del finansierade av de utländska understöden – både ökade och vidgade det politiska engagemanget, och skapade förutsättningar för både ett större politiskt kunnande och ett större politiskt självförtroende hos dessa grupper. För den enskilde riksdagsmannen stärkte särskilt de utländska understöden incitamenten att kvarbli på de allt längre riksdagarna – knappast heller detta en tillfällighet – samt att engagera sig i och ta tydlig ställning i partiskiljande frågor. Omvänt förklarar denna fortgående politiseringsprocess givetvis också varför partiernas behov av nya och allt större utländska bidrag ökade, liksom varför de utländska givarna var beredda att fortsatt möta det behov som man genom sina stora bidrag själva varit med om att skapa. Tillsammans hade man kommit att engagera en allt större och en alltmer heterogen skara politiska deltagare, vars stöd man alltjämt var beroende utav, men som man samtidigt fick allt svårare att styra.

Betraktad på sådant sätt framstår sammanfattningsvis inte den utländska påverkan som riktades gentemot frihetstidens politiska styre som enbart ett hot, utan också som en demokratiserande drivkraft, som oavsiktligt och stegvis bidrog till att bredda och fördjupa det politiska deltagandet (se härom

Bodensten kommande). Med hjälp av franska pengar satte Gustav III stopp för denna utveckling.

Litteraturförteckning

- Alexandersson, Erland, 1975. *Bondeståndet i riksdagen 1760–1772*. Lund: CWK Gleerup.
- Almbjär, Martin, 2020. "Inget nio till fem-jobb. Bondeståndets sekreterare och dennes inflytande i frihetstidens riksdag 1720–1772", *Historisk tidskrift* 140(1), s. 3–30.
- Amburger, Erik, 1934. *Russland und Schweden 1762–1772. Katharina II., die schwedische Verfassung und die Ruhe des Nordens*. Berlin: Ebering.
- Artéus, Gunnar, 1982. *Krigsmakt och samhälle i frihetstidens Sverige*. Stockholm: Militärhistoriska förlaget.
- Bagge, Gösta, 1912. "Organiserad demokrati", *Svensk Tidskrift* 2, s. 65–76.
- Beckman, Bjarne, 1930. *Dalupproret 1943 och andra samtida rörelser inom allmogen och bondeståndet*. Göteborg: Erlanders boktryckeri aktiebolag.
- Beckman, Bjarne, 1944. "De danska muträkenskaperna för år 1743", *Historisk tidskrift* 64(3), s. 244–273.
- Behre, Göran, 1965. *Underrättelseväsen och diplomati. De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien 1743–1745*. Göteborg: Akademiförlaget.
- Behre, Göran, Larsson, Lars-Olof & Österberg, Eva, 1985. *Sveriges historia 1521–1809. Stormaktsdröm och småstatsrealiteter*. Stockholm: Liber.
- Bergh, Andreas, Erlingsson, Gissur Ó, Öhrvall, Richard & Sjölin, Mats, 2016. *A Clean House? Studies of Corruption in Sweden*. Lund: Nordic Academic Press.
- Björk, Ragnar, 2009. "Historiker om historiker – en introducerande betraktelse", s. 13–30 i Björk, Ragnar & Johansson, Alf W. (red.), *Svenska historiker. Från medeltid till våra dagar*. Stockholm: Norstedts.
- Bodensten, Erik, 2016. *Politikens drivfjäder. Frihetstidens partiberättelser och den moralpolitiska logiken*. Lund: Lunds universitet.
- Bodensten, Erik, kommande. "Foreign Information Operations in Sweden, c. 1725–50: A Media System Approach".
- Brolin, Per-Erik, 1953. *Hattar och mössor i borgarståndet 1760–1766*. Uppsala: A.-B Lundequistska bokhandeln.
- Carlsson, Ingemar, 1966. *Olof Dalin och den politiska propagandan inför "lilla ofreden". Sagan Om Hästen och Wår-Wisa i samtidspolitisk belysning*. Lund: CWK Gleerup.
- Carlsson, Ingemar, 1981. *Parti – partiväsen – partipolitiker 1731–43. Kring uppkomsten av våra första politiska partier*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Carlsson, Sten, 1961. *Svensk historia, II. Tiden efter 1718*. Stockholm: Scandinavian University Books.
- Carlsson, Sten, 1967. *Den svenska historien, 6. Frihetstiden, 1719–1772*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Colliver, Chloe, Pomerantsev, Peter, Applebaum, Anne, & Birdwell, Jonathan, 2018. *Smearing Sweden: International Influence Campaigns in the 2018 Swedish Election*. London: ISD.

- Danielson, Richard, 1888. *Die nordische Frage in den Jahren 1746–1751. Mit einer Darstellung russisch-schwedisch-finnischer Beziehungen 1740–1743*. Helsingfors: J.C. Frenckell & Sohn.
- Danielson, Hilding, 1920. *Sverige och Frankrike 1727–1735. Ett bidrag till belysning av Arvid Horns utrikespolitik*. Lund: Håkan Ohlssons boktryckeri.
- Danielson, Hilding, 1956. *Sverige och Frankrike 1736–1739. Till belysning av Arvid Horns politik och fall*. Lund: Gleerups.
- Danielsson Malmros, Ingmarie, 2012. *Det var en gång ett land... Berättelser om svenskhet i historieläroböcker och elevers föreställningsvärldar*. Höör: Agerings.
- Elvander, Nils, 1961. *Harald Hjärne och konservatismen. Konservativ idédebatt i Sverige 1865–1922*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Fahlbeck, Pontus, 1904. *Sveriges författning och den moderna parlamentarismen*. Lund: C.W.K. Gleerups förlag.
- Fryxell, Anders, 1862–79. *Berättelser ur svenska historien. Till ungdomens tjänst, 30–46*. Stockholm: Hjerta.
- Geijer, Erik Gustaf, 1838. *Teckning af Sveriges tillstånd och af de förnämsta handlande personerna under tiden från konung Carl XII:s död till konung Gustaf III:s anträde af regeringen*. Stockholm: A.G. Hellsten.
- Gunneriusson, Håkan, 2002. *Det historiska fältet. Svensk historievetenskap från 1920-tal till 1957*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Gustaf III, 1806. *Konung Gustaf III:s skrifter i politiska och vittra ämnen tillika med dess brefväxling. 1*. Stockholm: Carl Delén.
- Hagberg, Knut, 1929. "Frihetstidens historia", *Nya Dagligt Allehanda* 24/2.
- Hallendorff, Carl, 1928. *Frihetstiden. Svenska folkets historia, 4*. Lund: C. W. K. Gleerups.
- Hammarlund, Bo, 1985. *Politik utan partier. Studier i Sveriges politiska liv 1726–1727*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Hatton, Ragnhild, 1968. "Gratifications and Foreign Policy: Anglo-French Rivalry in Sweden during the Nine Years War", s. 68–94 i Hatton, Ragnhild & Bromley, J.S. (red.), *William III and Louis XIV: Essays 1680–1720 by and for Mark A. Thomson*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Hedin, Sven, 1912. *Ett varningsord*. Stockholm: Albert Bonniers.
- Hjärne, Harald, 1889a. Recension av Danielson, Johan Richard. *Die nordische Frage in den Jahren 1746–1751*, *Historisk tidskrift* 9, s. 52–67.
- Hjärne, Harald, 1889b. "Storpolitiska villobilder från frihetstiden", *Nordisk tidskrift* 2, s. 27–43, 89–102.
- Holst, Walfrid, 1939. "Statslivet i frihetens tecken", s. 11–46 i Wrangel, Ewert (red), *Svenska folket genom tiderna. Vårt lands kulturhistoria i skildringar och bilder, 6*. Malmö: Allhem.
- Holst, Walfrid, 1948. "Frihetstiden", s. 241–394 i Maiander, Harry (red), *Sveriges historia genom tiderna. Karolinska tiden – frihetstiden – gustavianska tiden, 3*. Stockholm: Saxon & Lindström.
- Holst, Walfrid, 1953. *Fredrik I*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Holm, Sophie, 2020. *Diplomatins ideal och praktik. Utländska sändebud i Stockholm 1746–1748*. Helsingfors: Finska vetenskaps-societeten.
- Höjer, Torvald T:son, 1940. "Frihetstiden i 1800-talets svenska historieskrivning", *Historisk tidskrift* 60, s. 261–288.

- Ihalainen, Pasi, 2015. "The 18th-century Traditions of Representation in a New Age of Revolution", *Scandinavian Journal of History* 40(1), s. 70–96.
- Jägerskiöld, Olof, 1935. Recension av Amburger, Erik. *Russland und Schweden 1762–1772*, *Historisk tidskrift* 55, s. 88–92.
- Jägerskiöld, Olof, 1957. *Den svenska utrikespolitikens historia, II:2. 1721–1792*. Stockholm: Norstedts.
- Karlsson, Klas-Göran, 2009. "Historiedidaktik: begrepp, teori och analys", s. 25–69 i Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Kjellén, Rudolf, 1894. "Samuel Åkerhielm den yngre och de ryska stämplingarna i Sverige åren 1746–49", *Historisk tidskrift* 14, s. 1–36.
- Kragh, Martin & Åsberg, Sebastian, 2017. "Russia's Strategy for Influence Through Public Diplomacy and Active Measures: the Swedish Case", *Journal of Strategic Studies* 40(6), s. 773–816.
- Lagerbring, Sven, 1775. *Sammandrag Af Swea Rikes Historia; Ifrån De Äldsta til de Nyaste Tider*. Stockholm: Johan Georg Lange.
- Lagerroth, Fredrik, 1915. *Frihetstidens författning. En studie i den svenska konstitutionalismens historia*. Stockholm: Albert Bonniers.
- Lagerroth, Fredrik, 1968. *Våra partiers historiesyn*. Lund: Gleerups.
- Lindh, Nils, 1958. "Hwar redlig swensks tankar"; "Nya bistra lärdomar"; "Ryssarna och den svenska faran", *Morgontidningen* 12/6, 16/9, 24/9.
- Lindström, Peter & Norrhem, Svante, 2013. *Flattering Alliances: Scandinavia, Diplomacy and the Austrian-French Balance of Power, 1648–1740*. Lund: Nordic Academic Press.
- Magnusson, Thomas, 2020. *Makt och pengar i frihetstidens Sverige. En oligarkis triumfer och slutliga nederlag 1720–1766*. Göteborg: Daidalos.
- Malmström, Carl Gustaf, 1893–1901. *Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshöfningen 1772*. 1–6. 2:a uppl. Stockholm: Norstedts.
- Mansén, Elisabeth, 2011. *Sverige historia. 1721–1830*. Stockholm: Norstedt.
- Metcalf, Michael F., 1977a. "The First 'Modern' Party System? Political Parties, Sweden's Age of Liberty and the Historians", *Scandinavian Journal of History* 2(4), s. 265–287.
- Metcalf, Michael F., 1977b. *Russia, England and Swedish Party Politics 1762–1766: The Interplay between Great Power Diplomacy and Domestic Politics during Sweden's Age of Liberty*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Metcalf, Michael F., 1985. "Frihetstidens riksdag (1719–1772)", s. 117–159 i Stjerquist, Nils (red), *Riksdagen genom tiderna*. Stockholm: Sveriges Riksdag och Riksbankens Jubileumsfond.
- Metcalf, Michael F., 2003. "Hattar och mossor 1766–72. Den sena frihetstidens partisystem i komparativ belysning", s. 39–54 i Skuncke, Marie-Christine & Tandefelt, Henrika (red.), *Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766–1772*. Stockholm: Atlantis.
- Nilsson, Olof, 1874–1901. *Danmarks uppträdande i den Svenska Tronföljdsfrågan, åren 1739–1743*. 1–4. Malmö: Förlags-Aktie-Bolaget.
- Nilzén, Göran, 1971. *Studier i 1730-talets partiväsende*. Stockholm: Stockholm universitet.
- Nilzén, Göran, 2010. *Carl Gustaf Malmström. Historiker, statsråd och riksarkivarie*. Stockholm: Atlantis.

- Norrhem, Svante, 2007. *Kvinnor vid maktens sida 1632–1772*. Lund: Nordic Academic Press.
- Odén, Birgitta, 1991. *Forskarutbildningens förändringar 1890–1975. Historia, statskunskap, kulturgeografi, ekonomisk historia*. Lund: Lund University Press.
- Odhner, Clas Theodor, 1885. *Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering. Första delen, 1772–1778*. Stockholm: Norstedts.
- Olsson, Gunnar, 1961. "Fredrik den store och Sveriges författning", *Scandia* 27(2), s. 337–365.
- Olsson, Gunnar, 1963. *Hattar och mössor. Studier över partiväsendet i Sverige 1751–1762*. Göteborg: Akademiförlaget.
- Palme, Sven Ulric, 1960. "Befolkningsutvecklingen som bakgrund till partiomvälvningen 1738. Ett socialhistoriskt försök", *Scandia* 26(2), s. 297–316.
- Pettersson, Oskar, 2003. *Politisk vetenskap och vetenskaplig politik. Studier i svensk statsvetenskap kring 1900*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Rydfors, Aron, 1908. "Skuggsidor i partitidehvarfvets historia", *Läsning för svenska folket* 9, s. 25–55.
- Roberts, Michael, 1980. *British Diplomacy and Swedish Politics, 1758–1773*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Roberts, Michael, 1986. *The Age of Liberty: Sweden 1719–1772*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Roosen, William James, 1976. *The Age of Louis XIV: The Rise of Modern Diplomacy*. Cambridge, M.A.: Schenkman Publishing.
- Rothstein, Bo & Teorell, Jan, 2015b. "Getting to Sweden, Part II: Breaking with Corruption in the Nineteenth Century", *Scandinavian Political Studies*, 38(3), s. 237–254.
- Swedish Center for Russian Studies, 2018. *Russian Influence on the Swedish Election 2018*. Stockholm: SCRS.
- Sallnäs, Birger. *Samuel Åkerhielm d.y. En statsmannabiografi*. Lund: Skånska centraltryckeriet.
- Sennefelt, Karin, 2011. *Politikens hjärta. Medborgarskap, manlighet och plats i frihetstidens Stockholm*. Stockholm: Stockholmia.
- Skuncke, Marie-Christine, 2003. "Medier, mutor och nätverk", s. 255–286 i Skuncke, Marie-Christine & Tandefelt, Henrika (red.), *Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766–1772*. Stockholm: Atlantis.
- Stavenow, Ludvig, 1890. *Till belysning af partistriden vid riksdagen 1746–1747*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Stavenow, Ludvig, 1903. *Frihetstiden 1718–1772. Sveriges historia intill tjugonde seklet, 7*. Stockholm: Norstedts.
- Stavenow, Ludvig, 1916. "Frihetstidens parlamentarism och vår egen tid", *Svensk Tidskrift* 6, s. 173–182.
- Stiegung, Helle, 1961. *Ludvig XV:s hemliga diplomati och Sverige 1752–1774*. Lund: CWK Gleerup.
- Struwe, Lars Bangert, 2010. 'Jeg er sikker på, at Danmark har onde hensigter over for Sverige'. *Kriserne i Norden i 1740'erne*. Opublicerad avhandling framlagd vid Syddansk Universitet.
- Ström, Arne, 1967. *Huvuddragen av Olof Håkanssons politiska verksamhet åren 1726–1743*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

- Sundberg, Gunnar, 1978. *Partipolitik och regionala intressen 1755–1766. Studier kring det botteniska handelstvängets hävande*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Tengberg, Niklas, 1863. *Om kejsarinnan Catharina II:s åsyftade stora nordiska alliance*. Lund: Berlingska boktryckeriet.
- Tengberg, Niklas, 1867. *Om frihetstiden. Några anmärkningar*. Stockholm: Norstedts.
- Tengberg, Rudolf & Boëthius, S.J., 1879. *Sverige under partitidehvarfvet, från år 1718 till år 1809. Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar*, 5. Stockholm: Hjalmar Linnströms förlag.
- Teorell, Jan & Rothstein, Bo, 2015a. "Getting to Sweden, Part I: War and Malfeasance, 1720–1850", *Scandinavian Political Studies* 38(3), s. 217–237.
- Tingsten, Herbert, 1969. *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*. Stockholm: Norstedt.
- Torbacke, Jarl, 1983. "Försvaret främst". *Tre studier till belysning av borggårdskrisens problematik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Valentin, Hugo, 1915. *Frihetstidens riddarhus. Några bidrag till dess karaktäristik*. Stockholm: Hugo Gebers förlag.
- Valentin, Hugo, 1941. "Det sociala momentet i historieskrivningen om 1772 års statsvälkning", *Scandia* 14(1), s. 1–26.
- Valentin, Hugo, 1964 [1942]. *Frihetstiden inför eftervärlden. Med en kompletterande efterskrift av Birger Sallnäs*. 2:a uppl. Stockholm: Studentbok/SFS:s bokförlag.
- Winton, Patrik, 2006. *Frihetstidens politiska praktik. Nätverk och offentlighet 1746–1766*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Zander, Ulf, 2001. *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debater om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*. Lund: Nordic Academic Press.
- Åmark, Klas, 1995. "Sven Ulric Palme och hans stora seminarium", s. 275–288 i Thullberg, Per, Torbacke, Jarl & Åmark, Klas (red.), *Historier från Frescati. En vänbok till Kerstin Israelsson*. Stockholm: Historiska institutionen, Stockholms universitet.
- Åselius, Gunnar, 1994. *The "Russian menace" to Sweden: The Belief System of a Small Power Security Élite in the Age of Imperialism*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Öberg, Arndt, 1970. *De yngre mössorna och deras utländska bundsförvanter 1765–1769. Med särskild hänsyn till de kommersiella och politiska förbindelserna med Storbritannien, Danmark och Preussen*. Stockholm: Scandinavian University Books.